

Лілія Дідун

Відображення ідіолекту Григора Тютюнника у «Словнику мови творчих особистостей України другої половини ХХ – початку ХХІ століття» (словникові матеріали)¹

Представлені словникові матеріали є частиною лексикографічного опрацювання творчого доробку Григора Тютюнника у «Словнику мови творчих особистостей України другої половини ХХ – початку ХХІ століття» (далі – Словник; електронна версія Словника оприлюднена на сайті Інституту української мови НАН України, URL: <https://iul-nasu.org.ua>). Поданий фрагмент демонструє різноплановість залучених до Словника одиниць з оповідань, новел, повістей та творів для дітей талановитого українського письменника. Зокрема представлена розмовна та стилістично забарвлена лексика, слова з образним значенням, авторські фразеологічні одиниці, паремії.

Критерієм для зарахування одиниці до Словника є її відсутність чи недостатня проілюстрованість у нормативних тлумачних або фразеологічних словниках, наявність не зафіксованого раніше значення чи відтінку значення у «Словнику української мови» в 11 т. (далі – СУМ), однотомному тлумачному «Словнику української мови» за редакцією В.В. Жайворонка (друге видання 2016; далі – СУМЖ) та «Словнику української мови в 11 томах. Додатковий том» у 2 книгах (2017; далі – СУМД).

Стаття Словника містить такі компоненти: наголошене реєстрове слово, граматичну, стилістичну характеристику, тлумачення, паспортизовану ілюстрацію, за потреби також довідкову частину, інформацію семантико-стилістичного та історико-культурного характеру, а також зіставлення з описом реєстрової одиниці у нормативних академічних тлумачних і фразеологічних словниках, у разі фіксації у них таких одиниць. Позначка астериск (*) свідчить про фіксацію слова з іншими значеннями у у таких словниках.

Джерелами для добору матеріалу послуговували твори Григора Тютюнника зі збірок «Батьківські пороги» (1972), «Климко» (1984) та «Хододна м'ята» (2014).

акторствування, -я, с. Дії актора; удавання, нещирість у поведінці. *Особливо змолоду, бо на старість ми зморюємося грати або розчаровуємося, усвідомивши марноту свого **акторствування*** (Гр. Тютюнник, Холодна м'ята, 2014, 662). – У СУМ, СУМЖ: **акторство**; СУМ: **акторствувати**.

бедзвін: як **бедзвін**, зі сл. здоровий. Дуже міцний. *Симін здоровий, як **бедзвін**, і молодий* (Гр. Тютюнник, Холодна м'ята, 2014, 89). – У СУМ: **бездмін** – ручна важільна або пружинна вага; кантар; у «Словарі української мови» Б. Грінченка: **бедзвін**, **бездмін**, **бездмін**.

¹ Продовження. Див. інші матеріали з ідіолекту Григора Тютюнника до «Словника мови творчих особистостей України другої половини ХХ – початку ХХІ століття» у «Лексикографічному бюлетені», вип. 27-30 за покликанням: <https://iul-nasu.org.ua/periodychni-vydannya/zbirnyk-naukovyh-prats-leksykografichnyj-byulleten.html>

безтелесий, -а, -е. Худий. *Вдався Онисько ще замолоду собою непоказний, безтелесий, як висушена тютюнова бадиллина* (Гр. Тютюнник, Холодна м'ята, 2014, 137).

важкій* -а́, -е́. Глевкий (про хліб). *Кусали чорний, важкий, аж вогкий, хліб з обранених рук (вони пахли старим кислим пороховим димом од гільз) та посміювалися, що ложка в кожного теліпається у наморених пальцях – борщу до рота не донесеи* (Гр. Тютюнник, Холодна м'ята, 2014, 601) – У СУМ: який має велику вагу; тяжкий.

вікинути: хоч вікинь. Хто-небудь не вписується до гармонійної ситуації, є зайвим, недоречним. *Тато баритоном, а я другим [голосом] йому помагаю, а Марфа першу веде. Голосок у неї тоді такий був, як і сама вона, ось наче переломиться, ну й ловкий. А Карпа хоч викинь. Сидить, у стелю дивиться* (Гр. Тютюнник, Холодна м'ята, 2014, 391).

вікрійка*, -и, ж., перен. Уривок із якоїсь події, що спливає в пам'яті. *Не оте плетиво з видінь і реальності, що всім сниться, і Устимові теж, доки молодий був, снилося, а якісь викрійки з того, що пережив* (Гр. Тютюнник, Холодна м'ята, 2014, 338). – У СУМ: зразок, вирізаний з паперу, картону, за яким викроюють одяг, взуття і т. ін.

вімахнути*, -ну, -неш, док., перен. Піднятися над обрієм (про сонце). *А вже коли сонечко вимахне з-за дерев і настил на поромі закурить сріблястим відпаром, просяхаючи, вирушають на той бік* (Гр. Тютюнник, Батьківські пороги, 1972, 115). – У СУМ: однокр. до **вимахувати**; у СУМД: вирости, стати високим.

випина́тися*, -а́юся, -а́єшся, недок., перен. Видаватися, виступати наперед. | Показуватися з-за горизонту (про сонце). *А як тільки з-за пруга випиналося сонце, біля олійниці тільки й чути було: – Онисію... А бий мене сила Божя – забув, як вас по батькові!* (Гр. Тютюнник, Холодна м'ята, 2014, 14). – У СУМ, СУМД: видаватися, виступати наперед.

вісіти: на ко́жному дубі (ко́жній вільсі) – хро́мові чо́боти вісять. Хто-небудь багатий, заможний. *У Митра, думаєш, менше грошей, ніж у тебе? Дзуськи! У Митра, щоб ти знав, на ко́жному дубі – хро́мові чо́боти висять! І на кожній вільсі!..* (Гр. Тютюнник, Холодна м'ята, 2014, 271).

водá: мов стоя́ча водá. Дуже спокійний. *Це, однак, не дуже псувало малюнок: видно було, що створила його людина з іскрою Божою, а не якийсь там заїда-заробітчанин, і всяк, хто поглянув би зараз на мляве, мов стоя́ча вода, Нюрине обличчя, на полохливі його руки, очі, брови, навіть вуха, – нізащо не повірив би, що півні оті, по-парубоцьки напружені в шиях, спинах і ногах, вивела колись рука смирного хлопця Івана Кирячка..* (Гр. Тютюнник, Холодна м'ята, 2014, 305).

воді́ти: за по́ли воді́ти кого. Хто-небудь верховодить над кимось. *А сусіда мій уже за по́ли когось водить. «Куди прешся, – кричить, – у чергу стань!»* (Гр. Тютюнник, Холодна м'ята, 2014, 172). – У ФСУМ, СФУМ: водіти за чуприну.

гарджамакува́тий, -а, -е. Розлогий, гіллястий. *Ми повертаємось додому лісом, мимо страшного гарджамакуватого дуба-гровици (в нього колись грім ударив і всушив), а тоді продираємось ліщиною, і мені хочеться намацати в п'яті хоч один кім'яшок оріхів* (Гр. Тютюнник, Холодна м'ята, 2014, 54).

гільйотінний, -а, -е, *перен.* Подібний до гільйотини, такий, як у гільйотині. – *Ну, старий твої сьогодні наторгує... – сміється до мене наш рубщик, що вже впорався з половиною роботи. Затим кладе свою гільйотинну сокиру на пень і з люб'язною посмішкою підходить до віконця* (Гр. Тютюнник, Батьківські пороги, 1972, 15) – У СУМ: Гільйотинні ножиці, *техн.*; у СУМЖ: без худ. іл.

глина: гли́на опішнянська. Про дуже піддатливу людину. *А то раніш, було, вчорами коло сільбуду тільки й бачиш: хто б з хлопців не підчалив до Софійки – дивись, уже залигав рукою тоненький стан, одлучив од гурту, шепоче щось, регочеться впевнено і – веде. А вона тільки озирється немічно і – йде. Хіба то дівка? Глина опішнянська!* (Гр. Тютюнник, Холодна м'ята, 2014, 321). – Опішня: селище на Полтавщині, яке є головним осередком сучасного українського гончарства.

дава́ти: дава́ти увертю́ру, *перен., розм.* Здіймати галас. – *В неї [Мелані] там учора ввечері давали увертюру, так сержант прогнав. Скажеш, ти виручив, то давай, сусідко, шильце за мильце...* (Гр. Тютюнник, Холодна м'ята, 2014, 472).

дощі́нка: ані дощі́нки. Зовсім сухо. *Осінь того року була суха, як і літо, – ані дощинки* (Гр. Тютюнник, Холодна м'ята, 2014, 603). – У СУМ: ні (а́ні, і) крапліни.

ДП [де-пе], *невідм., ж.* Скорочення: додаткова порція (їжі). *Семен любив «вибивати» для Івана ДП – додаткові порції* (Гр. Тютюнник, Холодна м'ята, 2014, 298).

жовтува́то-медо́вий, -а, -е. Золотавий з жовтим відтінком; кольору меду. | *Образно.* *Уранці мене розбудило сонце. Його жовтувато-медове проміння, що ледь тремтіло на стіні, на якусь мить воскресило в мені тиху, давно забуту радість, котрою я зустрічав зимові ранки в нашій з бабусею хаті..* (Гр. Тютюнник, Холодна м'ята, 2014, 454).

загусти́*, -гуду́, -гуде́ш, *док., перен.* Почати боліти. *Климко підвівся – ноги одразу загули і налилися гарячим, – похитнувся, але не впав і не сів знову, а, тримаючись обома руками за куренів дашок, виступив надвір* (Гр. Тютюнник, Климко, 1986, 206). – У СУМ: почати гудіти, густити.

задрі́бцюва́ти, -ію́, -ію́єш, *док., розм.* Почати робити маленькі, дрібні кроки, швидко перебираючи ногами. *Іванько задрібцював ногами, голосно захекав мені над вухом, розтуливши припухлі губи, і так зосередився, що з куточка рота йому аж слина потекла* (Гр. Тютюнник, Холодна м'ята, 2014, 500). – У СУМ: дрібцюва́ти, задрібота́ти, задріботі́ти.

закура́ція, -ї́, *ж., розм.* Недовгий перепочинок у роботі, під час якого можна покурити; перекур. *А як поснідали, з доброю чаркою, звісно, веселіше копали і частіше ставали на закурацію, бо до полудня однак ще було далеко* (Гр. Тютюнник, Холодна м'ята, 2014, 356).

зали́гувати*, -ую́, -ує́ш, *недок.* Обв'язувати що-небудь мотузкою. – *Опускай у воду! У воду, кажу! – прискіпнується [Юхим] до Мотрі й залигує чавун обривком так, щоб дужка була* (Гр. Тютюнник, Батьківські пороги, 1972, 46). – У СУМ: надівати віршовку на роги корові або волів, налігач – мотузка або ремінь, який прив'язують до рогів худоби; у СУМЖ: лигати¹

заробі́тніший, -а, -е. Заробітний більшою мірою; який дає більший заробіток. *Та й здоров'я після ран було таке, що на заробітніше місце не станеш* (Гр. Тютюнник, Холодна м'ята, 2014, 350). – У СУМ: заробі́тний, зарі́бний.

зароблий*, -а, -е, *перен.* Щільно вкритий товстим шаром пилу. *Тоді я втираюся руками в зароблий пилюгою задок машини і кроків з десяток пхаю її до Вишневого ярка, а далі вона котиться сама, чмихаючи холодним димком мені в коліна* (Гр. Тютюнник, Батьківські пороги, 1972, 8). – У СУМ, СУМЖ: вкритий рослинністю, волоссям.

зарюмсатися, -аюся, -аєшся, *док., розм., рідко.* Стати заплаканим; заплакатися. *Я зняв шапку, тихо поздоровкався, проте з місця не зрушив: тут, біля порога, в тіні, хоч не видно, що зарюмсався...* (Гр. Тютюнник, Холодна м'ята, 2014, 484). – У СУМ: без іл.

засінювати*, -юю, -юєш, *недок.* Сутеніти, вечоріти. | *Образно.* Збираємося ми щонеділі біля двору Василя Силки, як уже **засинює** на вечір і місяць, холодний, жовтневий, стоїть посеред неба (Гр. Тютюнник, Холодна м'ята, 2014, 614) – У СУМ: фарбувати в синій колір, робити синім; без худ. іл.

заспокійливо-цілющий, -а, -е. Який лікує, приносить полегшення, втіху. *Дома на мене чекав лист від мами, і я зрадив, бо ні від кого не одержував таких **заспокійливо-цілющих** листів, як від мами* (Гр. Тютюнник, Холодна м'ята, 2014, 696).

засундучити, -учу, -учиш, *док., жарг.* Зберегти, відкласти про запас; заpastися, забезпечитися. *Ходив на роботу у флотській роби «хебе», яку зекономив (серед матросів це називалося «засундучити»), та безкозириці, яку знімав у бані в роздягалці і клав у свою шафочку, щоб не замацькати: хай буде пам'ять* (Гр. Тютюнник, Холодна м'ята, 2014, 284).

захрумчати, -чу, -чіш, *недок., рідко.* **1.** Почати видавати хрумкіт, тріск; затріщати, затріскотіти. *Сніг і земля стужавіли, **захрумчали** під ногами* (Гр. Тютюнник, Холодна м'ята, 2014, 442). **2.** Почати хрумчати, їсти, жувати з хрустом. *Ленка знову захлипала і **захрумчала** огірком – я ще ніколи не бачив, щоб людина їла і плакала...* (Гр. Тютюнник, Холодна м'ята, 2014, 478). – У СУМ: захрумати, захрумавати, захрумтати.

зацвігати*, -у, -еш, *недок., перен.* Розпочинатися, відбуватися з яскравим оформленням, за участі гарно вбраних людей (про про свято, весілля, урочисту подію і т. ін.). | *Образно.* *Коли в селі то в тій, то в іншій хаті **зацвігають** весілля, гасають вулицями грузовики та головин «Москвич», обсновані червоними стрічками, сплітаються у хмільний вінок весільні пісні і бубон гуде оддалік до самого ранку...* (Гр. Тютюнник, Холодна м'ята, 2014, 309). – У СУМ: з'являтися, виділяючись яскравим кольором, *перен.*

зашілювати, -юю, -юєш., *недок., розм.* Запхати куди-небудь. *Дядько випручав руку і **зашилив** її в ту кишеню, де гроші* (Гр. Тютюнник, Батьківські пороги, 1972, 16).

збір: збір Богородиці. Група різних людей, які зібралися в одному місці. *Музиканти теж, як і труби та барабан, – **збір Богородиці**: один старий, лисий, усе пріє та втирається рукавом; другий – хлоп'я ще, гарненьке, рум'яноцоке, стереже сполоханими очима двері, звідки виноситимуть покійника; третій – дебелий парубок, виголений до просинцю, а на шиї щетина й не торкана (поледацював виголити й шию), нишпорить очима по молодичях, а в очах – полиновий одур* (Гр. Тютюнник, Холодна м'ята, 2014, 357).

збуряковілий, -а, -е. Який став темно-червоного кольору із синюватим відтінком. – *Вперед, на захід!* – *одказую залюбки і пхаюся до вогнища, простягаю до нього збуряковілі руки* (Гр. Тютюнник, Холодна м'ята, 2014, 443).

зцібрити, -ю, -иш, *док., що, розм.* Док. до **зцібрювати**. – *Хет, чорти!* – *пробубонів Шашло.* – *Знову зцібрили човна... Шукай тепер...* (Гр. Тютюнник, Холодна м'ята, 2014, 199).

зцібрювати, -юю, -юєш, *недок., що, розм.* Красти; цупити. *Сойка, як циганка: що набачила, те й зцібрила та заховала про зиму* (Гр. Тютюнник, Батьківські пороги, 1972, 43).

клéшнiя*, -і, *ж., перен., розм.* Рука. *Ходімо краще вип'ємо за зустріч, за те, що живі-здорові, хоч я, бач, з однією клешнею zostався...* (Гр. Тютюнник, Холодна м'ята, 2014, 348). – У СУМ: *клішнiя, рідше клешнiя: кінцева частина ніжки рака; СУМЖ: без іл.*

ковáлик: у скрбнiях ковáлики дзвбнiють. Стає недобре, виникає головний біль. *Я йду, спираючись на костур і ледве пересуваючи ноги. Подолаю гони-другі й, набачивши десь суху латку землі, сідаю перепочити. В ногах мліть, у скрбнiях ковалики дзвонять, і очі болять дивитися на тремтливі маревця – то заплющуся й кладу голову на зігнуті коліна* (Гр. Тютюнник, Холодна м'ята, 2014, 521). – У СУМ: *дзвбнiть у вóхах (у голові).*

колбдiязь: Ббжiй колбдiязь. Очі людини – Божого створіння. *Це перше діло – в очі подивитися, у Божий колодязь зазирнути* (Гр. Тютюнник, Холодна м'ята, 2014, 440); *Кирило дивився собі під ноги, тому я не бачив його очей, «Божого колодязя»...* (Гр. Тютюнник, Холодна м'ята, 2014, 465).

крилб*, -á, *с.* Найширша частина галіфе. | *Образно. Тільки й різниці, що в неї [Палажки] халяви якраз по нозі, тугенько литки обтискають, а в нього [Данила] хляпають, бо тонконогий – як швидко йде чи біжить, то крила старого суконного галіфе обмотуються навколо ніг вище колін, аж присвистують...* (Гр. Тютюнник, Батьківські пороги, 1972, 113). – У СУМ: *..на крилах мрій, заграва розгорнула крила над хутором, образно.*

кріпачбк, -чкá, *ч., розм., рідко, змениш.-пестл.* Міцний тютюн. *Н-да... – починав пасічник, закручуючи цигарку з Данилового кріпачку..* (Гр. Тютюнник, Батьківські пороги, 1972, 117). – У СУМ: *кріпак² – міцний тютюн, розм., рідко.*

крутiй*, -á, -é, *перен.* **1.** Дуже відчутний, нестерпний (про спеку). *Тоді був серпень, і спека стояла така крута, що йдеши і млієши* (Гр. Тютюнник, Холодна м'ята, 2014, 331). **2.** Дуже помітний, непрозорий (про пару). *З рота йшла крута пара. Климко й кашляв парюю, і тремтів, тримаючись руками за курінь* (Гр. Тютюнник, Климко, 1986, 206). – У СУМ: *рвучкий, сильний, лютий (про вітер, мороз), перен.; дуже насичений, міцний (про настій, навар, тютюн, запах і т. ін.).*

кузнéчний, -а, -е, *розм.* Який стосується кузні, виконуваних у ній робіт. *Обличчя дядькове Сашкове, подзьобане кузнечною жужіллою, зморщилося в усмішці* (Гр. Тютюнник, Холодна м'ята, 2014, 296).

латáтисiя*, -áюся, -áєшся, *недок., розм.* Збагачуватися; мати вигоду. *Признавайся: на чому латаєшся, що таким паном прикотив? Заробив? Брехня! Мовчиш? То ж то й воно!..* (Гр. Тютюнник, Холодна м'ята, 2014, 271); *А тепер диви: пан, хамар-*

шельда! Ні, скажи хоч ти, бо він не хоче, на чому він латається, га? (Гр. Тютюнник, Холодна м'ята, 2014, 272). – У СУМ: лагодити, пришиваючи латки; у СУМЖ: латати свої речі; розм.

ма́ревце*, -вця, с., змени. Пара від води. *Гостро блищали вікна головного корпусу, порипували дерева у міському сквері, з колодязя у дворі, запрудженому ремісниками, підіймалося вгору сиве **ма́ревце*** (Гр. Тютюнник, Холодна м'ята, 2014, 108). – У СУМЖ: миготливий шар теплого повітря біля поверхні води, без іл.

ма́ра: як ма́ра*. Наче привид, примара. *Я по тому острову до ранку, як **мара**, никав. Тихо кругом, і хата горить, мов свічка. Отоді, мабуть, уперше і востаннє за всю війну я очманів від страху* (Гр. Тютюнник, Холодна м'ята, 2014, 76). – У СФУМ: як (мов, ніби і т. ін.) [та] ма́ра – 1. Уживається для вираження неприязні до когось. 2. Хто-небудь дуже брудний, неохайний.

ма́ти: котя́ча ма́ти. Про жінку, яка дуже любить котів або доглядає багатьох котів. *В коридорі біля ліфта занудливим голосом скликає своїх котів **котя́ча ма́ти**, стара занехаяна жінка з першого поверху. Вона величає своїх улюбленців людськими іменами і говорить до них як до людей* (Гр. Тютюнник, Холодна м'ята, 2014, 648).

млино́чок*, -чка, ч., перен., змени. Плід акації, який формою нагадує лопать млина. *Скаженіючий вітер торгикав ворітьми, оббивав на акаціях руді плюсклі **млиночки**, і вони хурчали в повітрі, як джмелі* (Гр. Тютюнник, Холодна м'ята, 2014, 61). – У СУМ, СУМЖ: зменш.-пестл. до **млино́к** (пристрій для розмелювання зерен, віялка, іграшка).

моло́чно-голубі́й, -а́, -е́. Голубий з матовим, молочно-білим відтінком; білоголубий, світло-голубий, перламутрово-голубий. *Я натраплятиму на них в **молочно-голубі́й** імлі зненацька і обходитиму кружка* (Гр. Тютюнник, Холодна м'ята, 2014, 329).

мудра́цько, присл., ірон. З розумним, мудрим виглядом, з міною, як у мудрака, мудреця. *Мені, «Кольвахові», слід було слухати її, дивлячись у підлогу, покиувати головою і весь час **мудрацько** посміхатися самому собі* (Гр. Тютюнник, Холодна м'ята, 2014, 823).

насі́нниця*, -і, ж. Приміщення, в якому зберігається насіння; насіннесховище. *Це і сторожка, і **насі́нниця**, і затишок для добрих людей у негоду* (Гр. Тютюнник, Батьківські пороги, 1972, 116). – У СУМЖ: насінниця, ж. (до 3. знач.).

на́топтом: з на́топтом. Дуже багато, надмірно, напхом. *Давайте краще по чарці, бо я ж соломки вам не с'як-так накидав, а з **на́топтом!*** (Гр. Тютюнник, Холодна м'ята, 2014, 128). – У СФУМ, СУМ: з ве́рхом, бі́тком набі́то.

перестрибну́ти: жа́бі перестрибну́ти, зі сл. вузе́нький. Дуже, надто. *Деремося шалиною у бік Псла і небавом опиняємося біля вузенького – **жа́бі перестрибнути** – рівчака, перетнутого неподалік від нас клаптем старенької сітки* (Гр. Тютюнник, Холодна м'ята, 2014, 424). – У ФСУМ, СФУМ: [старі́й] жа́бі (горобце́ві, горобцю́) по ко́ліна.

почина́ти: з трі́ски не почина́ти. Мати надійну матеріальну основу для здійснення чого-небудь. *Але таких [молодих чоловіків] знаходилося небагато, та й женилися вони якось по-чудернацькому: або на зовсім молоденьких, вчорашніх школярках, або йшли в прийми до вдів, у котрих уже й хати є, і хазяйство бодай латане,*

та своє – як-не-як, а з **тріски** все ж не починати... (Гр. Тютюнник, Батьківські пороги, 1972, 64). – У ФСУМ: на пустому (порожньому, голому) місці; у СФУМ: на порожньому (пустому, голому) місці.

розбиша́ка-соме́нко, ~и~-а, ч., жарт. Молодий сом, який любить бешкетувати. *Якось уранці повернувся Данило од річки без риби й сказав Кузьці: – Завтра, Кузьмо, вставай раненько, підемо ловити великого розбишаку-соменка* (Гр. Тютюнник, Холодна м'ята, 2014, 741).

ска́м'яні́ло-бузко́вий, -а, -е. Застиглий, непорушний у блідо-ліловому кольорі. / Образно. *Климко прокинувся від холодної роси, що впала йому на босі ноги (видно, кидався уві сні), і побачив над собою ска́м'яні́ло-бузкове небо, яким воно буває лише восени на сході сонця, – без жайворіння, без легких з позолотою хмарок по обрїю, без усміхненої радості пробудження* (Гр. Тютюнник, Климко, 1984, 185).

скарбні́чий: му́дрий скарбні́чий – па́м'ять людська́. Ужито для підкреслення того, що все, варте уваги, не забувається. *Мудрий скарбничий – пам'ять людська. Вона зберігає часом звичайні собі, нічим не примітні з першого погляду бувальщини, наче знає: настане у житті людини такий час, а може, така мить, що вони оживуть знову, осяють промінням почуттів і винагородять її поезією, ім'я якій – спогад* (Гр. Тютюнник, Холодна м'ята, 2014, 832).

струле́т: як струле́т, зі сл. висо́кий. Дуже, надто. *Місяців через два Степан, високий, як струлет (це мама каже так про високих), і худий, носив уже патли, що розпадалися по проділу навпіл і робили його схожим на студента-невдачу, який іде складати іспит з атеїзму, однак, забачивши попа, хапається за гудзик – є такий студентський забобон, – але йому все одно попадається в білеті та секта, про яку він ні слова не читав* (Гр. Тютюнник, Холодна м'ята, 2014, 683).

такий: такий, що й гарячу смо́лу пі́тимо хто. Дуже невибагливий. *Митро, правда, такий, що й гарячу смо́лу пі́тимо, а директора й директоршу треба пригостити по-культурному...* (Гр. Тютюнник, Холодна м'ята, 2014, 268).

ті́рса: не з ті́рси зр́блений. Дуже кмітливий, тямущий; не простакуватий. *Дядько Никін розв'язує лантух і, вдоволений, по-змовницькому підморгує мені: – Думають, як дядько з села, то ним можна черевики зашнуровувать. Ми теж, брат, не з тирси зроблені... Хотів шість [карбованців], а я йому – п'ять!* (Гр. Тютюнник, Батьківські пороги, 1972, 14).

трі́ска: як (мов) трі́ска*. 1. зі сл. тупі́й. Дуже, надто. *Бритва тупа, як тріска. Що не проведе по дядьковій шиї, кров слідом так і юшить* (Гр. Тютюнник, Холодна м'ята, 2014, 793); 2. зі сл. легкі́й. Дуже, надто. *П'ятиметрові дошки, холодні, насотані сибірською осінню й липучі від жилиці, здалися йому спершу легкими, мов тріски, і за хвилину він викидав їх по п'ять, а то й шість* (Гр. Тютюнник, Холодна м'ята, 2014, 297). – У ФСУМ, СФУМ: як (мов, ніби і т ін.) тріска. зі сл. худі́й – дуже худий (про людину); у СУМД: як тріска, без іл.

ущи́пну́ти: ні́де й квасцю́ на борщ ущи́пну́ти. Немає вільного місця, усе заповнено чимось. *До лавки ж їй [Ганні], воля-неволя, доводиться ходити шляхом, позаяк луки переорали й засадили осокорчиками, так що тепер ніде й квасцю на борщ ущи́пнути* (Гр. Тютюнник, Холодна м'ята, 2014, 181).

хапа́чка, -и, ж., розм. Що-небудь небезпечно, що підстерігає, небажане, лихе: грець, болячка. | Образно. *Павукові дуже сподобалося прихвастувати, і він сказав: – Двоє очей, та ще підсліпуватих, – то, вважай, нічого, і хто схоче, тебе вхопить. Усяка хапачка!* (Гр. Тютюнник, Холодна м'ята, 2014, 765). – У СУМД: хап'їй, розм.

хрест: широкорамénний хрест. Про крила млина. | Образно. *...Вода стояла на луках, скільки бачило око – від одиноких сосен на піщаній горі й аж до млина, що завмер на некошеному ще Басовому острові, здіймаючи над рівноводдям чорний широкораменний хрест* (Г. Тютюнник, Холодна м'ята, 2014, 468). – У СУМ: широкорамénний – широкоплечий, *заст.*, без іл. – Див. **безрамénний хрест**.

хрипкéнько, присл., пом'яки. Переривчасто, з хрипінням, сипло. *Коли він [майстер] метушливо, хрипкенько хекаючи, відімкнув дрібний висячий замок й підняв кришку, ми поторопіли: із сундучка вирвалося на сонце сяєво* (Гр. Тютюнник, Холодна м'ята, 2014, 596 – 597).

хрúскіт: до хрúскоту, зі сл. стискáти. Дуже, надто. *Коли підібрав лижви й підійшов до Григорія [Григорія Михайловича Тютюнника], він уже тримався обома руками за груди, і в очах його було стільки чорного болю й страждання, що мені здається, до хруску стисло горло... Він упав грудьми* (Гр. Тютюнник, Холодна м'ята, 2014, 823).

ця́вкнути*, -ну, -неш, док., розм., перен. Сказати щось тонким, писклявим голосом; писнути. *Федір Несторович іноді тупо наїздив протезом на каштан і трохи заточувався. – Дядя п'яні... – цявкнуло з-під воряк якесь хлоп'я* (Гр. Тютюнник, Холодна м'ята, 2014, 58). – У СУМ: однокр. до **ця́вкати** (пискливо гавкати).

чубані́на, -и, ж., розм. Бійка, сутичка з хапанням за чуба. *Далі все робилося мовчки, у любій братерській злагоді: один ішов обходити ферми – всі, від корівника до гусятника, другий підмітав сторожку, розставляв на свої місця стіл, табуретки, ослін, розкидані за вчорашньої чубанини попід стіни..* (Гр. Тютюнник, Холодна м'ята, 2014, 367). – У СУМ, СУМЖ: чубитися

шкварéне, -ого, с. Страва, виготовлена смаженням. *Ну, батько, мати – звісно, як у нас гостей пришановують, – і жареним і шквареним пригощати заходилися, розпитують, хто я та як тут опинилася, жаліють, хвалять, що втекла* (Гр. Тютюнник, Холодна м'ята, 2014, 456 – 457).

щукéря, -і, ж., розм. Дуже велика щука. *Ото мати зрадіють! «Ого, – скажуть, – яка щукеря!»* (Гр. Тютюнник, Холодна м'ята, 2014, 87).

Джерела

- Тютюнник Г. М. Батьківські пороги. К.: Молодь, 1972. 175 с.
- Тютюнник Г. М. Климко. К.: Рад. школа, 1984. 245 с.
- Тютюнник Г. М. Холодна м'ята: Оповідання, повісті, твори для дітей / Упоряд. і передм. П. П. Засенка. [Вид. друге]. К.: Укр. письменник, 2014. 844 с.
- СУМ** – Словник української мови: у 11-ти т. Київ, 1970 – 1980.
- СУМД** – Словник української мови в 11 томах. Додатковий том: у 2-х кн. – Кн. 1. А – Л.; Кн. 2. М – Я. Київ, 2017.
- СУМЖ** – Словник української мови. Відпов. ред. В. В. Жайворонок. Київ, 2016.

Legend

- Tiutiunnyk, Hr. Parental thresholds. K.: Molod', 1972. (in Ukr.).
- Tiutiunnyk, Hr. Klimko. K.: Rad. school, 1984. (in Ukr.).
- Tiutiunnyk, Hr. Cold mint: Stories, stories, works for children / Uporyad. and foreword. P. P. Zasenka. [Kind. other]. K.: Ukr. writer, 2014. (in Ukr.).
- СУМ** – Dictionary of the Ukrainian language: in 11 vol. (1970–1980). Kyiv, 1970 – 1980 (in Ukr.).
- СУМД** – Dictionary of the Ukrainian language in 11 volumes. Additional volume: in 2 books. – Book. 1. A – L.; Book 2. M – J. Kyiv, 2017 (in Ukr.).
- СУМЖ** – Dictionary of the Ukrainian language. Answer. ed. V. V. Zhaivoronok. Kyiv, 2016 (in Ukr.).